Marin Pekica
1. maja 11a, HR-52215 Vodnjan
pekicamarin@gmail.com

Iva Kolić
Šajini 9a, HR-52207 Barban
ivak1711@gmail.com

Noć koja se pamti – Šajini i Bokordići 9. siječnja 1944.

Izvorni znanstveni rad | Original scientific paper
UDK 94(497.571)"1944"
329.18:341.322.5](497.571-22Šajini)"1944"
316.72:93](497.571-22Bokordići)"1944"
DOI 10.32728/h2025.05
Primljeno | Received: 7. II. 2025.
Prihvaćeno | Accepted: 6. VII. 2025.

Izvadak

Članak se bavi kulturom pamćenja i suočavanja s prošlošću kroz dva mikrohistorijska primjera u koje spadaju opis i analiza paljenja dvaju južnoistarskih sela. Riječ je o Šajinima i Bokordićima, koje je u noći s 8. na 9. siječnja 1944. u kratkom vremenskom razmaku zadesila slična sudbina: napali su ih i spalili nacisti i fašisti kojima su pomagali domaći kolaboracionisti. Uz brojne ljudske žrtve, njih 49 u Šajinima i 22 u Bokordićima, događaj je rezultirao i velikim materijalnim štetama. Metodom usmene povijesti, koja se u ovome slučaju oslanja na sjećanja preživjelih sudionika, premda s povećim vremenskim odmakom, deskriptivnom analizom dostupne literature kao i oskudnih povijesnih izvora, pokušavaju se otkriti uzroci paljenja obaju sela te mjesto i uloga toga događaja u ukupnosti ratnih događanja u Istri. Kobna se noć duboko urezala u pamćenje mještana, a u danima i godinama koji su slijedili uvjetovala je i utjecala na nastavak njihovih života.

Excerpt

This article examines the culture of memory and the process of facing the past through two microhistorical case studies involving the description and analysis of the burning of two villages in southern Istria. The villages in question are Šajini and Bokordići, which met a similar fate within a short span of time on the night of 8–9 January 1944: they were attacked and burned by Nazi and Fascist forces with the aid of local collaborators. In addition to a heavy human toll, 49 victims in Šajini and 22 in Bokordići, the event also caused extensive material damage. Drawing on

the method of oral history, which in this case relies on the recollections of surviving participants despite the considerable passage of time, as well as a descriptive analysis of the available literature and scarce historical sources, the article seeks to uncover the causes behind the burning of both villages. It further examines the place and significance of these events within the broader context of wartime developments in Istria. That fatal night became deeply embedded in the memory of the local inhabitants and profoundly shaped their lives in the years that followed.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, kultura sjećanja, suočavanje s prošlošću, paljenje sela, Šajini, Bokordići
Key words: World War II, cultural memory, facing the past, burning of villages, Šajini, Bokordići

Uvod

No, i svako svjedočanstvo, ma koliko bilo sitno, marginalno i potjecalo od slučajnih svjedoka zbivanja, predstavlja vjerodostojnu kockicu povijesnog mozaika.[1]

Miroslav Bertoša

Masovna ubojstva, paljenja kuća i okućnica, uništavanje čitavih sela i gradova nisu bile rijetke pojave u Drugome svjetskom ratu. Takve su akcije nerijetko odnosile mnogo žrtava među civilnim stanovništvom, a počinitelji su čak i najteže zločine pokušali opravdavati raznim argumentima. Zločin koji su doživjela južnoistarska sela Šajini i Bokordići u noći s 8. na 9. siječnja 1944. samo je mikrohistorijski primjer s manjim brojem žrtava ako ga uspoređujemo sa sličnim strašnim zločinima, čak i na obližnjim područjima. Međutim, u sjećanju žitelja tih dvaju sela ostavio je dubok trag, kao da se sva nevolja najvećega svjetskog sukoba dogodila upravo u njihovu selu, a događaj jedne noći do u detalje se pamti i danas, više od 80 godina poslije.

Pisani izvori o tim događajima vrlo su rijetki, sažeto se spominju tek u nekoliko knjiga koje se bave širom tematikom i u nekoliko radova objavljenih u znanstvenim časopisima, dok se ostatak odnosi na novinske članke i zapise preživjelih. Literatura iz razdoblja Jugoslavije te događaje spominje u svrhu opisa nepravde i terora koji je snašao Istru tijekom Drugoga svjetskog rata, nastojeći time dodatno ocrniti nacističku i fašističku politiku te

1 Miroslav Bertoša, *Kruh, mašta i mast*, Zagreb 2007., 18.

njihovo djelovanje u ratnim godinama.[2] No, čak je i takva literatura vrlo rijetka. Opisi napada na Šajine objavljeni su u knjižici Davida M. Fištrovića *Barbarizam u barbanskim Šajinima* te ponešto u časopisu *Barbanski glasnik*, dok je napad na Šajine i Bokordiće kratko opisan u knjizi *Od ropstva do slobode* Hermana Buršića te u novinskim člancima *Glasa Istre*. U recentnije su se vrijeme napadom na Šajine bavila dva rada, točnije rad Ive Kolić „U vrtlogu Drugog svjetskog rada – primjer sela Šajini", tiskan u 3. svesku *Barbanskih zapisa* 2015. te rad Igora Šaponje i Igora Jovanovića „Palež u sjećanju – stradavanje civilnog stanovništva Istre u Drugome svjetskom ratu s posebnim osvrtom na Šajine", u 13. svesku *Barbanskih zapisa*.[3] Arhivski izvori nam ne pružaju dovoljno informacija, naime u Hrvatskome državnom arhivu pregledan je dio arhivskoga fonda HR-HDA-306 Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (ZKRZ), kutije: 41, 357 (25543/45), 692, 693 te kartoteke Z-2992 do Z-2995, no pronađeni su samo opći podaci s tablicama o broju zločina na području općina Barban i Svetvinčenat, uz opise zločina i iskustva ljudi iz drugih općina. U kartotekama se nalaze upisane pojedinačne žrtve iz sela Bokordići i Šajini, no ti nam podaci ne daju nikakva nova saznanja. Pregledan je također fond Oblasnog NOO-a Istre 1943. – 1945. koji se čuva u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu, no sadrži svega jedan kraći dokument s opisom stradavanja sela Šajini.[4] Najvažniji izvori stoga su zasigurno izjave sudionika događaja, videozapisi i audiozapisi nastali u svrhu projekta *Palež u sjećanjima* koji se bavio tom tematikom na širem području te oni nastali za potrebe snimanja dokumentarnoga filma *9. januar*, kao i dokumentarnih filmova *Zemlja ognja* u režiji Mladena Đakovića te *Nećemo bižati, nismo niš ninemu učinili*.[5]

Istraživanje te teme motivirano je činjenicom da su događaji zahvatili članove obitelji obaju autora. S obzirom na to da potječu iz navedenih sela, autori su odrasli uz priče o tome događaju te posljedicama kojima su njihove obitelji bile izložene. Zbog toga je ovaj članak na neki način i dio egohistorije, odnosno proučavanja povijesti vlastite obitelji. Drugi dio motivacije odnosi se na nedovršeni proces suočavanja s prošlošću kod određenih ljudi u oba sela. Naime, smatramo da je i to jedan od razloga zašto su oba slu-

2 Zvane Črnja, *U krvi rođeno*, Zagreb 1948.

3 U tisku.

4 Hrvatski državni arhiv, HR-HDA-1456, Oblasni narodnooslobodilački odbor Istre (dalje: ONOO Istre), Prop. odjel Oblasnog NOO-a za Istru, NV – 168/422.

5 Marin Pekica, „Kultura sjećanja i suočavanje s prošlošću – primjer sela u Istri", *Povijest u nastavi*, 33, 1, 2022., 152-153.

čaja ostala neistražena. Takva nas je spoznaja dodatno navela da zajednički prikupimo dostupne izvore i literaturu te da kroz četiri glavna poglavlja, o suočavanju s prošlošću, zločinima nad civilima u Istri, napadu na Šajine te napadu na Bokordiće, pokušamo objediniti sve dostupne sadržaje, opisati što se dogodilo te navesti moguće uzroke i zaključke.

Kultura pamćenja i suočavanje s prošlošću: paljenje sela kao odmazda

Prošlost ne može biti promijenjena ili zaboravljena, preuređena ili izbrisana. Može samo biti prihvaćena.[6]

Nepoznati autor

Svaki čovjek ima svoju prošlost, kao nedjeljivi dio svoga postojanja, arhivu sjećanja i iskustava koja oblikuju njegovu sadašnjost i budućnost. Način na koji se pojedinac suočava sa svojom prošlošću može imati dubok utjecaj na njegov osobni razvoj, odnose, kao i njegovu ulogu u društvu. Način suočavanja s prošlošću pogotovo je važan ako se za tu prošlost veže traumatski događaj. Istraživanja o transgeneracijskim posljedicama traume koja se prenosila na potomke preživjelih pojavila su se šezdesetih godina prošloga stoljeća. S druge strane, tek su nedavno počela istraživanja tišine koja se kod mnogih ljudi ili zajednica pojavila kao reakcija na traumu. U tome se kontekstu zajednička tišina može opisati kao kulturni fenomen koji se pojavljuje kako bi se postigli ili izbjegli određeni učinci.[7] Do danas su objavljene stotine studija iz različitih znanstvenih perspektiva koje su opsežno obradile temu, ali izazovi pri istraživanju povijesnih trauma i dalje su veliki. Na svijetu žive mnogi ljudi koji su traumatizirani ili ožalošćeni povijesno neriješenom tugom, primjerice nakon ratova ili prisilnih migracija. Trauma i suočavanje s povijesno neriješenom tugom mogu biti različiti na individualnoj osnovi, odnosno svaka osoba to može doživjeti na svoj način. Ponekad se tuga ne može izraziti, priznati i riješiti, a neizrečeno može imati dugoročni utjecaj na buduće generacije, međugeneracijske odnose, odnose u društvu te, u konačnici, na poimanje povijesti.[8]

6 „The past cannot be changed or forgotten, edited or erased. It can only be accepted."

7 Kathrin Pabst, „The Repercussions of the Untold, and Why One Needs to Know", *Narodna umjetnost*, 60, 1, 2023., 91.

8 Isto, 77.

Kultura sjećanja ili pamćenja te suočavanje s prošlošću vrlo su aktualne teme od druge polovice 20. stoljeća pa sve do danas. Iako se ponekad koriste kao sinonimi, između kulture sjećanja i kulture pamćenja postoje svojevrsne razlike. Naime, u svome sjećanju pojedinac obnavlja predodžbu o prošlome u svojoj svijesti. Pamćenje, s druge strane, kao psihološki proces usvajanja i zadržavanja novih sadržaja, može uključivati i promjene, odnosno rad na tim sadržajima u vremenu koje slijedi.[9] Pri kulturi pamćenja moramo imati na umu da postoje individualno i kolektivno pamćenje, koja se često međusobno isprepliću te stvaraju zajedničku sliku o određenome događaju. Suočavanje s prošlošću također možemo podijeliti na individualno i kolektivno. Da bi proces suočavanja s prošlošću bio uspješan, mora postojati interes pojedinaca, zajednice, ali i društva u cjelini. Preispitivanje traumatičnih događaja iz prošlosti važno je za demokratski i etički razvoj svakoga društva. Kroz istraživanje mikrohistorijskoga primjera dvaju zapaljenih sela u Istri uviđa se do koje granice taj proces može biti težak i dugotrajan. Iako slični primjeri postoje i u drugim krajevima, u okviru ovoga rada posebice nas zanima zbog čega je suočavanje s prošlošću kod pojedinaca u istarskim selima izostalo do danas, čak osam desetljeća nakon tragičnih događaja.

Jedan od razloga mogao bi biti nedovoljna istraženost pojedinih ratnih zločina iz Drugoga svjetskog rata te činjenica da nitko za njih nije službeno odgovarao. Primjerice, nitko nije preuzeo odgovornost za bombardiranje njemačkih, talijanskih, bugarskih i mađarskih gradova i civilnih ciljeva. Pored toga, ni sovjetski generali i naredbodavci zločina u Katinskoj šumi i mnogim drugim stratištima nikad nisu izvedeni pred sud.[10] Kao što je Darko Dukovski zaključio, europska je pravda selektivna, a osvete zločina na isti su se način provodile u svim europskim zemljama, uključujući i Jugoslaviju.[11] Iako je zapravo Jugoslavija bila jedna od zemalja koje su aktivnije procesuirale ratne zločine, činjenica je da su mnogi ostali neistraženi. Zašto je tome tako, teško je odgovoriti.

Drugi razlog moguće je tražiti u strahu, koji je kod civilnoga stanovništva nakon rata bez sumnje postojao. Naime, malo je bilo onih koji su se u tome razdoblju usudili javno postavljati pitanja. U tome je kontekstu

9 Branimir Janković, „Teorijsko-istraživački pristupi / Historija sjećanja i pamćenja. Ulomci iz knjige Frances Amelie Yates 'Umijeće pamćenja'", *Historijski zbornik*, 63, 1, 2010., 270.

10 Darko Dukovski, *Rat i mir istarski: model povijesne prijelomnice 1943.-1945.* (dalje: *Rat i mir istarski*), Pula 2001., 136.

11 Na ist. mj.

zanimljiva pojava kulturnoga fenomena pod nazivom „zavjet šutnje" (eng. *conspiracy of silence*), karakterističnoga za grupe ljudi koje su proživjele traumatično iskustvo te odabrale šutnju kao način zaštite sebe i svojih bližnjih. Zavjet šutnje je zapravo fenomen u kojem se grupa ljudi taktički složi da zajednički ignoriraju ili prešućuju činjenicu koje su svi zajedno svjesni.[12] Ljudi ne vole govoriti o traumatičnim iskustvima jer im sjećanje na njih ponovo uzrokuje patnju. Šutnju nakon Drugoga svjetskog rata indirektno je potaknula i nova vlast koja je i sama prešućivala ratne zločine te kažnjavala ljude koji su izrazili sumnju u sustav. Na taj se način strah u ljudima mogao samo produbiti.[13] Stoga su žrtve u šutnji tražile zaštitu, a šutnja je prenesena i na kasnije generacije, pa tako i u slučaju sela Šajini i Bokordići. Osim toga, u istarskim je selima bilo slučajeva prešućivanja imena domaćih izdajica, što možda nije bila samo posljedica straha nego je po strani bio plemeniti cilj. Naime, na taj se način moglo zaštititi njihove obitelji od potencijalne osvete. Ipak, bez preispitivanja i povijesne kritike, političke su elite mogle djelomično manipulirati povijesnim pamćenjem.[14] Dugo se smatralo da je službeno pamćenje u Jugoslaviji bilo „zamrznuto" do Titove smrti, a sva sjećanja koja nisu bila dijelom slike partizanskoga herojstva bila su zabranjena uime „bratstva i jedinstva" na kojima je Jugoslavija izgrađena.[15]

S druge strane, vlasti su podržavale obilježavanje stradavanja stanovništva u borbi protiv nacista i fašista te podizanje spomenika tome u čast jer se to podudaralo s državnom ideologijom. Spomenike su često podizale lokalne zajednice i sami mještani ponajviše zbog odavanja počasti poginulim suseljanima, a manje da bi se veličala socijalistička revolucija. Tome u prilog ide i činjenica da je većina spomenika izgledom izazivala tugu i melankoliju, što Savezu udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata nije odgovaralo, o čemu svjedoči izvještaj jedne komisije koja je htjela naglasiti da bi spomenici trebali veličati pobjedu i snagu nove države, umjesto podsjećati na velike ratne gubitke.[16] Podizanje spomenika u Šajinima (1950.

12 Eviatar Zerubavel, *The Elephant in the Room: Silence and Denial in Everyday Life*, Oxford 2006., 2.

13 Vida Rožac Darovec, „'Po svobodi je v vas pršu hudič!': pomen ustne zgodovine za razkrivanje mitoloških struktur v preteklosti – primer spominjanja Rakitljanov", *Acta Histriae* (dalje: *AH*), 20, 4, 2012., 696-697.

14 Nada Kisić Kolanović, „O suočavanju s prošlošću – razgovor s Louise L. Lambrichs", *Časopis za suvremenu povijest* (dalje: *ČSP*), 43, 2, 2011., 591.

15 Katja Hrobat Virloget, „What does Silence Tell? Traumas and Memorial Conflicts in the Anthropological Research of Istrian Exodus and a National 'Hero'" (dalje: „What does Silence Tell?"), *AH*, 31, 3, 2023., 436.

16 Heike Karge, „Mediated remembrance: Local practices of remembering the Second World War in Tito's Yugoslavia", *European Review of History*, 16, 1, 2009., 52.

i 1984.) i Bokordićima (19. ožujka 1950.) bili su događaji od velikoga značaja za lokalnu zajednicu: na jednome je mjestu napokon obilježeno mjesto sjećanja na stradale sa svim njihovim imenima, gdje se do danas održava godišnja komemoracija 9. siječnja. Ti su spomenici dva primjera od ukupno 14.402 spomenika koji su samo do 1961. podignuti na području Federativne Narodne Republike Jugoslavije da bi se uz njih okupljalo stanovništvo te odavala počast poginulima u antifašističkoj borbi.[17]

Zločini nad civilnim stanovništvom Istre

Mjesto sjećanja istovremeno je i mjesto života. Kuće izrešetane mecima su popravljene, mrlje prolivene krvi su očišćene, a gusto grmlje skriva sporedne puteve kojima su partizani marširali.[18]

Rudolph M. Bell

U doba Drugoga svjetskog rata, stanovništvo istarskih sela bilo je pogođeno prisilnom mobilizacijom u talijansku vojsku, političkom represijom vladajućih fašista i teškim uvjetima za život. Partizanski otpor u Istri bio je vrlo snažan upravo u ruralnim područjima, a sama sela i njihova okolica često su bila poprišta sukoba između partizana s jedne te fašista, nacista i njihovih suradnika s druge strane. Lokalno seosko stanovništvo živjelo je skromno, uglavnom od poljodjelstva, a često je bilo primorano pomagati dostavljanjem namirnica i odjeće vojnicima svih zaraćenih strana. Unatoč oskudici i strahu od odmazde, čest je bio slučaj da su stanovnici sela partizanima pružali skrovište i obavještajne podatke. Ta se praksa kod domaćega stanovništva naglo povećala pri kapitulaciji Italije početkom rujna 1943., kada dolazi i do tzv. rujanskoga ustanka u kojem su partizani nakratko preuzeli vlast. Pritom su po kratkome postupku osuđeni i pogubljeni brojni talijanski i hrvatski fašisti, a i drugi kojima je usmenim svjedočenjima dokazana krivnja.

Istra je bila od izuzetne strateške važnosti za njemačku vojsku koja je odmah nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943. poduzela mjere za jačanje kontrole nad područjem, osobito prometnim pravcima. Oslobođenjem Istarske

17 Aleksandar Jakir, „'Spomenici su prošlost i budućnost.' Politički i administrativni mehanizmi financiranja spomenika za vrijeme socijalističke Jugoslavije", *ČSP*, 51, 1, 2019., 156.

18 Rudolph M. Bell, „World War II comes to an Istrian village: atrocities and memories", *Memory and World War II: an ethnographic approach*, ur. Francesca Cappelletto, New York 2005., 95-96.

pokrajine, izuzev Pule, Fažane, Vodnjana i Rijeke, prekinuta je komunikacija njemačkih postrojbi u Italiji s postrojbama stacioniranima u Jugoslaviji. Upravo s tom svrhom osmišljena je operacija *Wolkenbruch* (hrv. Prolom oblaka), kojoj je na čelu stajao Erwin Rommel pa je stoga poznata i kao Rommelova ofenziva. Kao njezin rezultat osnovano je Jadransko primorje (njem. *Adriatisches Küstenland*), čime je Njemačka napokon dobila izlaz na Jadran. Rommelova je ofenziva podrazumijevala djelovanje protiv partizanskih snaga, a uključivala je i sustavno uništavanje naselja te se već u listopadu 1943. proširila na područje cijele Istre. Paljenjima sela i ubijanjem stanovništva Nijemci su htjeli slomiti otpor i spriječiti bilo kakvu podršku narodnooslobodilačkome pokretu. Te su akcije čišćenja terena od neprijatelja poznate pod talijanskim nazivom *rastrellamento*,[19] a u žargonu se kod Istrana do danas sačuvao izraz *raštalamenat* kao sinonim za teror i kaos.[20] Za njemačke okupacije, koja je trajala do svibnja 1945., Istra je pretrpjela brojne zločine i masakre nevinih ljudi te su u kratko vrijeme počinjeni brojni zločini prema civilnome stanovništvu – od Kresina i Barbića koji su stradali 7. listopada 1943., preko Šajina i Bokordića koji su u noći s 8. na 9. siječnja 1944. spaljeni, potom ubojstva i paleži u Maloj Gajani 27. siječnja 1944. i bombardiranja Brgudca 14. travnja 1944., pa sve do sela Lipa u kojem je kulminirala pacifikacija istarskih sela. Dana 30. travnja 1944. Lipa je do temelja razorena, a stanovništvo, njih 269, živo spaljeno u jednoj kući.

Napad na Šajine

Sjećanje diktira, a povijest zapisuje.[21]

Pierre Nora

U kolektivnoj memoriji mještana sela Šajini događaj iz Drugoga svjetskog rata, odnosno noć s 8. na 9. siječnja kada su njemački i talijanski vojnici u suradnji s domaćim kolaboracionistima napali i spalili selo, zauzima posebno

19 Talijanski *rastrellare* znači počešljati ili pograbljati, a taj su termin Talijani koristili u doba rata za svoje napade na neprijateljske pozicije.

20 Termin *raštalamenat* je spomenut prije u neobjavljenome radu autora Marina Pekice „Istra uoči Rommelove ofenzive", 2014., a postoji također neobjavljeni opširni rad Davida M. Fištrovića pod nazivom „Raštalamenat", u kojem autor po danima opisuje događaje u Istri, Hrvatskoj i Europi od 15. kolovoza 1943. do 15. listopada 1943. godine. Rad se nalazi u arhivi Istarskoga povijesnog društva.

21 Pierre Nora, „Između sjećanja i povijesti", prev. Milena Ostojić i Ana Irena Hudl, *Diskrepancija*, 8, 12, 2007., 160.

mjesto. Te je noći selo ostalo bez 49 pretežno radno sposobnih mještana, 110 šajinske djece bez jednoga, a deset bez oba roditelja. Kako se i zašto, dotad kilometrima udaljena, bojišnica velikoga rata odjednom preselila u naizgled za rat nevažne Šajine, pitanje je koje su si njegovi mještani postavili nemalo puta. Dostupna nam literatura zajedno sa sjećanjima svjedoka donekle može ponuditi odgovor na prethodno pitanje, a on nas vodi u 1942., kada narodnooslobodilački pokret (NOP) prodire na prostor istarskoga poluotoka, uključujući Barbanštinu i Šajine.

NOP se na Barbanštini počinje razvijati sredinom 1942. godine. Tada su, naime, ondje stigli Anton Mauša Mirko, Ivan Motika i Mario Špiler[22] da bi dali temeljne smjernice za razvoj pokreta.[23] Izgleda da je Motika, po dolasku u Istru, vezu prvo uspostavio upravo u Šajinima i to s Jakovom Kolićem Jurešom, a zatim i njegovom braćom, Markom i Tonom, te Antonom Matošićem, a preko Kolića Jureše vezu uspostavlja i s drugim selima Barbanštine. Međutim, o većoj aktivaciji mještana Šajina možemo govoriti tek od početka 1943. kada je, prema pisanju Hermana Buršića, formirana skupina sudionika[24] NOP-a, iako je Narodnooslobodilački odbor (NOO)[25] za Šajine formiran tek krajem godine. Buršić skupinu opisuje kao djelotvornu te ističe da je radila na širenju NOP-a u okolna sela, iz čega se dade zaključiti da je njezina uloga bila prvenstveno lokalnoga karaktera te da se sastojala od širenja i tumačenja ideja pokreta sumještanima i mještanima okolnih sela i zaselaka.[26]

Govoreći o zbivanjima s kraja 1943. i početka 1944., važno je spomenuti djelovanje Barbanske čete koja je na relaciji Barban – Režanci – Žminj poduzimala česte diverzantske napade te predstavljala važan psihološki faktor partizanske borbe u Istri, a njezini su podvizi svoje mjesto nerijetko nalazili i na stranicama *Glasa Istre*, ondašnjega službenoga partizanskog glasila. Barbanska je četa osnovana, odlukom Operativnoga štaba za Istru, u Želiskima 4. rujna 1943. na inicijativu Jakova Kolića Jureše, Ivana Kolića Koštre,

22 Ljubo Drndić ne spominje Špilera već Josipa Matasa. Vidi: Ljubo Drndić, *Oružje i sloboda Istre*, Zagreb – Pula 1978., 248.

23 Herman Buršić, *Od ropstva do slobode: Istra 1918.-1945. Male bilješke o velikom putu* (dalje: *Od ropstva do slobode*), Pula 2011., 130-131.

24 Nju su činili Anton Matošić, Ferdinand Matošić, Anton Kolić, Marko Kolić, Marija Kolić, Milica Kolić, Blaž Borula, Miho Kolić Tominkin, Martin Brgić, Joakim Duplić, Grgo Kolić i Jakov Kolić. Vidi: na ist. mj.

25 NOO je formirao Mate Zenzerović iz Prodola koji je tada obnašao dužnost predsjednika Kotarskog NOO-a za Pulu. Dužnost predsjednika NOO-a u Šajinima obnašao je Anton Matošić, a članovi su, prema Hermanu Buršiću, bili Marija Kolić i Božo Brgić. Ljubo Drndić piše kako su članovi NOO-a u Šajinima bili Miho Kolić Tominkin, Blaž Kršulj, Martin Brgić i Joakim Duplić. Vidi: isto, 485; Drndić, *Oružje i sloboda Istre*, 248.

26 Iva Kolić, „U vrtlogu Drugoga svjetskog rata – primjer sela Šajini", *Barbanski zapisi*, 3, 2015., 252-253.

Mihe Valića i drugih.[27] Za komandira čete izabran je Anton Rakić, a Anton Radola za političkoga komesara. Miho Valić bio je zapovjednik voda i zamjenik komandira, a delegat čete, odnosno pomoćnik komesara, bio je Jakov Kolić Jureša. Četa je u početku imala 11 boraca[28] te je bila naoružana dvjema strojnicama, četirima automatima i puškama.[29] Prvu je borbenu akciju izvršila 20. studenoga 1943. napadom na autobus koji je prevozio radnike iz Vodnjana, Žminja, Svetvinčenta i Pule u rudnik Rašu te tom prilikom zarobila dvojicu fašista.[30] Izvršila je diverzantski napad na neprijateljske kamione 27. studenoga kod sela Draguzeti. Karabinjersku postaju u Žminju napala je 19. prosinca, a 24. prosinca razoružala je karabinjersku postaju u Barbanu, dok je tijekom oba napada zaplijenila veliku količinu ratne opreme.[31] U Barbanu je četa 5. siječnja 1944. napala njemačku ophodnju da bi nakon toga krenula prema Režancima, gdje je 9. siječnja postavila minu na prugu Trst – Pula.[32] Vodila je frontalnu bitku protiv Nijemaca kod Fumade 27. siječnja 1944. i probila njemački obruč.[33] Istoga je dana komandirom čete postao Franjo Uljančić, a političkim komesarom Jakov Kolić Jureša.[34] Zajedno s III. rovinjskom i 12. krničkom, Barbanska je četa činila I. istarski partizanski bataljun, koji je formiran naredbom br. 9 Operativnoga štaba za Istru 30. prosinca 1943.[35]

Jedan od inicijatora i najaktivnijih članova Barbanske čete bio je spomenuti Jakov Kolić Jureša, zvan Gobo, rodom iz Šajina. Njegov brat Anton Kolić Jureša kazuje kako je „u organiziranju i aktiviranju pokreta, za navedeno područje, posebnu ulogu odigrao Jakov Kolić koji je najdirektnije učestvovao u izvršavanju zadataka dobivenih od rukovodećih struktura sa terena, sve do 1. septembra 1943. god., kada je stupio u partizanski pokret".[36] Ljubo Drndić opisuje ga kao „izuzetno aktivnog organizatora NOP-a i hrabrog borca" te „poznatog partizanskog komandanta".[37] Naime, po dolasku članova Komunističke partije Hrvatske (KPH) u Istru, Kolić Jureša se uključuje u NOP

27 Buršić, *Od ropstva do slobode*, 508.

28 Uza spomenute, četu su činili i Anton Kolić, Ivan Mirković Tihi, Ivan Kleva Zaneto, Mate Mošnja, Miho Pavlić Mikac, Anton Mošnja i Roko Rojnić. Vidi: na ist. mj.

29 Na ist. mj.

30 Na ist. mj.

31 Na ist. mj.

32 Isto, 509.

33 Isto, 510.

34 Na ist. mj.

35 Isto, 509.

36 Sjećanje Antona Kolića Jureše zabilježeno je 31. prosinca 2006., a objavljeno u: David M. Fištrović, *Barbarizam u barbanskim Šajinima*, Šajini 2007., 23.

37 Drndić, *Oružje i sloboda Istre*, 247.

te postaje zadužen za bazu br. 5, odnosno prostor Barbanštine. Sudjelovao je u brojnim diverzantskim akcijama, prvo u manjim skupinama, a zatim u sklopu Barbanske čete. Neosporno je on najpoznatiji šajinski sudionik NOP-a, jedan od najistaknutijih članova NOP-a Barbanštine, osoba koju vežemo uz osnivanje i djelovanje Barbanske čete, u kojoj je neko vrijeme obnašao dužnost političkoga komesara te, konačno, osoba koja je surađivala sa samim vrhom NOP-a Istre. O njegovu značaju možda najbolje svjedoči činjenica da je bio jedan od sudionika povijesnoga pazinskog zasjedanja[38] 13. rujna 1943. na kojem su donesene Pazinske ili Rujanske odluke. Jurešina je djelatnost očito bila zamijećena i od strane okupatora koji je u znak odmazde za prethodno spomenutu akciju Barbanske čete od 20. studenoga, devet dana kasnije, 29. studenoga 1943.,[39] spalio njegovu kuću te raspisao tjeralicu za njime. Nagrada za Kolića Jurešu koju je tom prilikom okupator ponudio bila je, prema Fištrovićevu zapisu svjedočanstva Jakovljeva brata Antona, ekvivalentna vrijednosti 120 volova te je iznosila 300.000 lira.[40] Toga je dana okupator pozvao sve mještane, uključujući djecu i starce, ispred crkve sv. Petra Apostola, potom pokazao Jurešinu sliku i tražio da ga mještani pronađu, odnosno odaju njegovu lokaciju, a ako to ne učine, zaprijetio je paljenjem sela.[41] U znak upozorenja te je noći spaljena kuća Grge Kolića Jureše, oca Jakova Kolića Jureše.[42] Ta se situacija urezala u memoriju mještana, a možemo joj pripisati značaj početka, svojevrsnoga inauguralnog prijeloma pri sjećanju na „veliki događaj",[43] odnosno paljenje sela u noći s 8. na 9. siječnja 1944., kojemu je kao direktan povod ipak poslužio drugi događaj.

Riječ je o otmici hrane sa zaprežnih kola koja se dogodila u Šajinima dan prije tragedije. Miho Valić, sudionik Narodnooslobodilačke borbe (NOB) na

38 „Pored članova Okružnog NOO-a i Prvog partijskog rukovodstva Joakima Rakovca, Antona Cerovca, Drage Ivančića, Ivana Motike, Ćire Ranera, Silva Milenića, Vlade Juričića, Milke Milenić, Antona Raspora i Ljube Drndića na tom su se pazinskom zasjedanju našli i članovi gradskog NOO-a Pazin Vjekoslav Stranić, Nina Banovac, Nada Raner i Ninica Gortan, omladinski rukovodioci talijanske narodnosti Giorgio Sestan i Nicles Olivi, predsjednik Kotarskog NOO-a Pazin Mate Ladavac, raški rudari Mate Štemberga i Anton Dobrić, poznati aktivisti NOP-a Ivan Červar s Tinjanštine, Anton Grubiša iz sela Dvoričani, Franjo Dorčić i Nini Ferenčić iz Pazina, Štefanija Ravnić iz Lupoglava, Anton Mrakić iz Cerovlja, Jakov Jureša Kolić iz Šajini, Vjekoslav Zenzerović iz Prodola, svećenici Josip Pavlišić iz Gologorice i Zvonimir Brumnić iz Tinjana, skojevci Petar Šuran, Stanko Jekić, Miljenko Benčić, Marija Maretić i mnogi drugi". Vidi: isto, 329.

39 Ovaj datum u svome sjećanju, naslovljenom „Svaka je hiža nikega zgubila", navodi Milica Kolić. Vidi: „Sjećanje na šajinsku tragediju 9. siječnja 1944. god." (dalje: „Sjećanje na šajinsku tragediju"), *Barbanski glasnik* (dalje: *BG*), 29, travanj 2011., 27.

40 Fištrović, *Barbarizam u barbanskim Šajinima*, 24.

41 „Sjećanje na šajinsku tragediju", 27.

42 Osim kuće Jakova Kolića Jureše, spaljena je i kuća Ivana Kolića Koštre u Želiskima. Vidi: Buršić, *Od ropstva do slobode*, 508.

43 Usporedi: Nora, „Između sjećanja i povijesti", 161.

Barbanštini i jedan od članova Barbanske čete, izjavio je kako su se „dan prije tragedije uputili prema Šajinima i ispred mjesta naišli na jednog Latina (istarskoga Talijana, op. a.) koji je prevozio hranu za butigu" te su je oteli.[44] Herman Buršić navodi da su partizani u Šajinima prisvojili aprovizaciju s kola, a goniča stoke tukli i vrijeđali.[45] Na spomenuti se događaj, od preživjelih mještana Šajina čija su sjećanja zabilježena, osvrnula i Milica Kolić[46] te navela kako su partizani zaustavili kola u Ceru i poslali ih preko Šajina dalje za Vodnjan. Da su kola s vozačem nakon Šajina stigla u Vodnjan, potvrdio je Miho Valić: „Uzeli smo hranu, ali njega (vozača, op. a.) nismo zarobili, što se pokazalo kobnom greškom jer je on taj događaj ispričao fašistima u Vodnjanu. Te su noći savezнички avioni bacili bombe na Pulu, dok smo mi (Barbanska četa, op. a.) bili blizu Divšići, a fašisti su poharali Bokordićima i Šajinima, zapalili sela i izmasakrirali nevine civile, žene, djecu i starce".[47] Iako spomenuta epizoda ostavlja otvorenima neka pitanja, činjenica je da je ta naizgled sporedna partizanska aktivnost, odnosno aktivnost Barbanske čete, postala jednom od ključnih epizoda za sudbinu Šajina, što je potvrdila i već navedena izjava Mihe Valića.

Izuzev jednoga kraćeg dokumenta koji se čuva u Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu u sklopu fonda Oblasnog NOO-a Istre 1943. – 1945.,[48] o predmetu istraživanja nema drugih, autorima dostupnih, primarnih povijesnih izvora.[49] Zato su iznimno važna sjećanja sudionika događaja koja u ovakvim slučajevima pomažu popuniti praznine, ponuditi nove spoznaje ili pak postaviti nova pitanja. Spomenuta je noć kod preživjelih sudionika izazivala dvojaku reakciju. Dio je njih često, iako s tugom i boli u glasu, govorio o kobnoj noći, danima koji su joj prethodili, kao i onima koji su uslijedili, dok je drugi dio nerado govorio i, u konačnici, sjećao se te noći.

Literatura navodi da su napad na Šajine predvodili „pripadnici fašističke Crne legije i vojnici 3. bataljona 194. pješačkog puka 71. grenadirske divizije njemačke vojske",[50] dok iz svjedočanstava doznajemo za pomoć domaćih kola-

44 „Barbanština u NOB-u: Miho Valić, predsjednik županijskog SAB-a, rodom Punterac – O Barbanskoj četi i šajinskoj tragediji" (dalje: „Barbanština u NOB-u"), *BG*, 16, prosinac 2006., 9.

45 Buršić, *Od ropstva do slobode*, 200.

46 „Sjećanje na šajinsku tragediju", 27.

47 „Barbanština u NOB-u", 9.

48 ONOO Istre, Prop. odjel Oblasnog NOO-a za Istru, NV – 168/422.

49 Autori su za potrebe istraživanja pregledali arhivsku građu u institucijama na području Republike Hrvatske. Međutim, inozemni arhivi, posebice talijanski i njemački, nisu pregledani te su još uvijek, o pitanju ove tematike, neistraženi.

50 Fištrović, *Barbarizam u barbanskim Šajinima*, 44.

boracionista. Stigli su iz smjera sela Glavani i odmah po dolasku se podijelili na način da je jedan dio opkolio selo, a drugi upao unutra. U takvim okolnostima mještanima nije ostavljena mogućnost bijega. Kamione kojima su stigli ostavili su nekoliko stotina metara prije samoga sela da ih mještani ne bi čuli te su pješke došli u mjesto, a Šajince uglavnom zatekli na počinku te ih probudili lupanjem po vratima i/ili pucnjavom. U sljedećih nekoliko sati Šajini su doživjeli apokaliptične prizore – ubijanje, bombardiranje kuća i staja, uništavanje i pljačku imovine. Ono što je uslijedilo nakon opsade sela i bacanja rakete u zrak, u *Glasu Istre* je kasnije opisano sljedećim riječima: „Tukli su po vratima i razbijali ih. Bacali su bombe u kuće ne čekajući da zaprepašćeni ljudi otvore vrata. Ubijali su svakoga tko im je došao pod ruke. Izvlačili su ljude iz kreveta, tukli ih i mučili i konačno ubijali. Ubijali su puškama, bombama, pištoljima, a mnoge su žive u vatru bacali".[51] Međutim, nisu stali na tome, već su nastavili uništavati i pljačkati imovinu: „Što nisu uspjeli spaliti divljački su uništili bombama. Bušili su bačve, te je isteklo na hektolitre vina. Stoku, koju nisu uspjeli odvesti, ubijali su ili pustili da izgori zajedno s ljudima u kući. Pljačkali su robu, slaninu i ostalu hranu: sve što su našli od vrijednosti".[52] Procjena je da je te noći u Šajinima izgorjelo 37 grla stoke, istočeno 385 hektolitara vina, ukradeno 14 svinja, 850 kg suhoga mesa i slanine, a ukupna šteta je procijenjena na tri milijuna predratnih lira.[53] Selo je bilo gotovo do temelja uništeno, većina muškaraca sposobnih za rad i privređivanje ubijena, a u njemu su ostali pretežno žene, djeca i starci, „gladni, goli i bosi", kako se toga slikovito sjeća Livia Brgić, jedna od preživjelih mještanki.[54] Promišljajući o ovom događaju, nemoguće je ne osvrnuti se na svaku kuću i dvorište, što nas, pak, dovodi do riječi istarskoga povjesničara Miroslava Bertoše, koji je zapisao kako je za razumijevanje kompleksne istarske povijesti 20. stoljeća potrebno razmotriti svaku epizodu, pa čak i onu koja se dogodila na pragu jedne ili više kuća.[55] A ovaj je događaj upravo jedna od takvih epizoda.

Gotovo da nije bilo kuće u Šajinima koja te noći nije ostala bez člana obitelji, a neke su, poput obitelji Pekica, cijele spaljene. Te je noći ubijen 41 muš-

51 „Da se nikad ne zaborave... Zločini Nijemaca i fašista iz garnizona u Vodnjanu", *Glas Istre*, 41, Pula, 21. V. 1945., 4.

52 Na ist. mj.

53 Na ist. mj.

54 Kako je prilikom kazivanja svoga sjećanja u povodu obilježavanja 70. obljetnice stradanja sela rekla preživjela sudionica Livia Brgić za dokumentarni film *Nećemo bižati, nismo niš ninemu učinili*, mještani su nakon toga bili „lačni, goli i bosi".

55 Miroslav Bertoša, „Paralipomena jednoga životnog opusa. Gusti tekst i živi opis", u: Buršić, *Od ropstva do slobode*, 706-707.

karac i osam žena. Najmlađa je žrtva bila devetogodišnja Roža Kolić koja se, zajedno s pet godina starijim bratom Josipom, sakrila ispod kolaca, no koje je okupator, neovisno o upozorenjima njihove majke da se radi o maloljetnoj djeci, strijeljao. Martin Kolić, osamdesetdvogodišnji zemljoradnik, najstarija je žrtva, a najveći je broj žrtava činilo muško stanovništvo u dobi između 15 i 50 godina. Čak je 18 ubijenih mještana bilo zaposleno, gotovo svi u rudniku u Raši, konkretnije 16 kao rudari, a jedan kao vozač. Značajno je spomenuti kako je velik broj njih prilikom dolaska okupatora na njihove kućne pragove pokazivao svoje radničke knjižice, vjerujući da će time dokazati svoju, uvjetno rečeno, nedužnost te spasiti svoje i živote članova svojih obitelji.

Dio je mještana u svojim sjećanjima spomenuo da su upravo „domaći ljudi", kolaboracionisti, koji su bili s okupatorom te noći oni koji su konačno presudili Šajincima. Izvlačili su ljude iz kreveta i ubijali ih na pragovima njihovih kuća i/ili spaljivali zajedno s njima, pritom ne birajući žrtve – ubijali su žene i muškarce, starce i djecu.[56] Sedamdesetogodišnjega seljaka Ivana Blarežinu živoga su spalili,[57] a zajedno s kućom spalili su i cijelu obitelj Pekica – Anu (rođ. 1882., domaćica), Fumicu (rođ. 1922., domaćica), Ivana (rođ. 1902., rudar), Ivana (rođ. 1866., zemljoradnik), Lucu (rođ. 1900., domaćica), Matu (rođ. 1910., zemljoradnik) i Pavu (rođ. 1913., rudar u Raši).[58] Iz obitelji Pekica preživjele su tri udovice s desetero maloljetne djece. Četrnaestogodišnjega dječaka Josipa Kolića i devetogodišnju djevojčicu Rožu ubili su zajedno s ocem Ivanom (rođ. 1899., zemljoradnik).[59] Ubili su bračni par Borula, Blaža (rođ. 1895., zemljoradnik) i Fumu (rođ. 1904., domaćica),[60] koji su iza sebe ostavili petero maloljetne djece. Troje je njihove djece pritom ranjeno; Marija (rođ. 1928.), Ive (rođ. 1930.) i Mario (rođ. 1932.).

Domaći kolaboracionist Ivan Kolić Ljuke ubio je rođaka Martina Kolića (rođ. 1910., rudar u Raši) i njegovu suprugu Mariju (rođ. 1911., domaćica) te pritom ranio i njihovo najmlađe dijete, devetomjesečnu Milenu, koja je bila majci u naručju kad su je ubili.[61] Oni su iza sebe ostavili još troje maloljetne djece. Ivan Kolić Ljuke osobno je odgovoran za još dvije smrti te noći,[62] Ivana Kolića (rođ. 1876., zemljoradnik) i sina mu Ivana (rođ. 1922., radnik).

56 ONOO Istre, Prop. odjel Oblasnog NOO-a za Istru, NV – 168/422.

57 Na ist. mj.

58 Abram Maružin – Miho Rojnić, *Spomenici govore*, Pula 2004., 295-296.

59 ONOO Istre, Prop. odjel Oblasnog NOO-a za Istru, NV – 168/422.

60 Na ist. mj.

61 Na ist. mj.; Maružin – Rojnić, *Spomenici govore*, 293-294; Buršić, *Od ropstva do slobode*, 198-200.

62 Prema izjavi Vinka Kolića za dokumentarni film *Nećemo bižati, nismo niš ninemu učinili.*

Crnokošuljaši su ubili i bračni par Matošić, Matu (rođ. 1906., zemljoradnik) i Katu (rođ. 1917., domaćica), a petogodišnji je Đino, i sam ranjen, nađen u krilu mrtve majke.[63] Topovskom su granatom raznijeli vrata odbornika Antona Matošića.[64] U obitelji Matošić ubili su još Fošku (rođ. 1870., domaćica) i Božu (rođ. 1898., zemljoradnik). Među pogubljenima su bili i Anđelo Bergan (rođ. 1915., rudar u Raši), Miho Kolić (rođ. 1906., zemljoradnik), Anton Kolić (rođ. 1909., zemljoradnik), Marko Kolić (rođ. 1923., rudar u Raši), Martin Glavaš (rođ. 1895., zemljoradnik) i sin mu Martin (rođ. 1924., zemljoradnik), Drago Glavaš (rođ. 1877., zemljoradnik), Božo Glavaš (rođ. 1924., zemljoradnik), Bruno Blarežina (rođ. 1925., rudar u Raši), Jakov Blarežina (rođ. 1904., radnik), Ivan Blarežina (rođ. 1874., radnik), Anton Bulić (rođ. 1907., zemljoradnik), iza kojega je ostala udovica s četvero djece, Jakov Pereša (rođ. 1904., vozač u Raši), Jakov Pereša (rođ. 1927., učenik), Jakov Pereša (rođ. 1924., rudar u Raši), Martin/Karlo Pereša (rođ. 1908., rudar u Raši), a u potonjoj su obitelji ostale tri udovice s desetero djece.[65] Među stradalima se nalaze i Miho Bužleta (rođ. 1894., zemljoradnik), Vazmoslav Brgić (rođ. 1880., zemljoradnik), Jakov Kolić Tominkin (rođ. 1921., rudar u Raši), Jure Kolić (rođ. 1924., zemljoradnik), Mirko Bilić (rođ. 1910., rudar u Raši), Miho Bilić (rođ. 1931., učenik), Martin Kolić (rođ. 1861., zemljoradnik), Pave Kolić (rođ. 1903., rudar u Raši), iza kojega je ostala žena s petero maloljetne djece.[66] U zaseoku Računići strijeljani su Frane (rođ. 1873., zemljoradnik), Martin (rođ. 1917., rudar u Raši) i Anton Duplić (rođ. 1926., rudar u Raši) te Božo (rođ. 1920., rudar u Raši) i Josip Žnjidar (rođ. 1924., rudar u Raši).[67]

Dva dana kasnije, 11. siječnja 1944., pokopani su poginuli Šajinci, no nikad nisu imali pogreb. Mnogi su pokopani u posteljini ili ljesovima („Dva dana pokle smo hi popelji na vozu u cimitar, tamo su hi zakapali u foše. Niki su bili u lancuni, niki u kasuni.“[68]) koje su izradili od dasaka („Kas tad ni bilo za kupiti. Ko je ima ki kakovu dasku, u nju hi je zakapa.“[69]), dok je pepeo spaljenih članova obitelji Pekica razasut na obližnjem mjesnom trgu („Lug i prah z hiže zgorene su popeljali na guvno zaš je mati rekla neka njihov

63 Fištrović, *Barbarizam u barbanskim Šajinima*, 80-83.

64 Buršić, *Od ropstva do slobode*, 199.

65 Fištrović, *Barbarizam u barbanskim Šajinima*, 25; Maružin – Rojnić, *Spomenici govore*, 288-296.

66 Fištrović, *Barbarizam u barbanskim Šajinima*, 25-26.

67 Buršić, *Od ropstva do slobode*, 201; Maružin – Rojnić, *Spomenici govore*, 291, 297.

68 „Sjećanje na šajinsku tragediju“, 27.

69 Isto, 28.

prah bude tote, doma. I dan denas je tote, na guvnu, oko nas."[70]). U danima koji su uslijedili, preživjeli su se mještani suočili s okrutnom stvarnošću izgorenih domova i opljačkane ljetine. Snalazili su se kako su mogli i znali, tražeći i dobivajući pomoć iz okolnih mjesta te baveći se poslovima za koje su do samo nekoliko dana prije bili zaduženi njihovi muževi i očevi. Najgore je bilo za malu djecu kojoj je trebala hrana i odjeća. Milica Kolić se sjećala: „Pokle je bilo jako teško. Najgore je bilo za malu Milenu. Njoj je tribalo mlika i cukera, a mi tega nismo imali. Barba Tome nan je pomoga i svaki nan je dan dava kvarat od litre mlika, a cukar su moja mati i mala Fuma hodile moliti po drugima seli (Bičići i Orbanići)."[71] Velikoga siromaštva u danima koji su uslijedili sjećala se Danica Bulić: „Pokle je bila velika siromaština. Smo hodili peljajući, brižne žene za dicu po seli da in ki da kakovu štracu za obući. Seno su nažgali, krave pouzimali, a oni kima su ostale nisu hi imali s čin hraniti. Moja je mati popeljala sestri kravu u Betigu da njoj preživi".[72]

Poznato je da je s nacističko-fašističkom formacijom surađivao, već spomenuti, domaći (šajinski) kolaboracionist Ivan Kolić Ljuke, kojega je nekoliko mjeseci kasnije zatekla zaslužena kazna. Naime, prema odluci „narodnoga suda" pogubljen je od strane pripadnika pokreta otpora u fašističkome garnizonu u Vodnjanu, gdje mu je prije amputirana ruka.[73] Međutim, daje se naslutiti kako je u formaciji bilo još „domaćih" ljudi, iako nam nisu poznati poimence. Mještani se, naime, sjećaju da je više njih govorilo „po našu". Sjeća se toga i Đino Matošić, tada petogodišnjak koji je te noći ostao bez oba roditelja: „Tata njin je po talijanski reka da je radnik i da nima nikakove veze z politikon i pokaza njin je svoje dokumente. Ali š njima je bija jedan naš ki je govorija po istarski i on njin je reka da ti papiri niš ne znače. I onda su ga tri od njih z revolveri ubili, a mati je počela vikati na njih. (…) Onda san čuja kako niki po domaću viče – 'Gotovi, gotovi su'. Znači mrež njima je bilo i domaćih."[74] Neke su od njih mještani i znali. Marija Kolić, tada 26-godišnjakinja, izjavila je sljedeće: „Mi Šajinci smo znali ki su ti ljudi. Čuda njih smo znali. Pokle rata svi su mučali. A ča te. Bili su nike polovili. Ali vajk smo i prije tega bili u strahu."[75]

70 Izjava Ive Pekice, tada sedmogodišnjaka, preuzeta je s panoa u spomen-sobi u Šajinima.

71 „Sjećanje na šajinsku tragediju", 27.

72 Isto, 28.

73 Kako navodi Herman Buršić, pokušao je pobjeći, no pao je pogođen pred očima časnih sestara. Vidi: Buršić, *Od ropstva do slobode*, 199-200.

74 „Vajk san patija za svojon famejon", *BG*, 31, prosinac 2011., 16.

75 „Dobro vidin, slabije čujen i svega se domišljan", *BG*, 42, kolovoz 2015., 18.

Moguće da je jedan od domaćih kolaboracionista bio iz Marčane. Naime, Ive Pekica sjećao se kako mu je puno godina kasnije jedan čovjek iz Marčane rekao da je i on te noći bio u Šajinima.[76] Međutim, malo je vjerojatno da je netko iz Marčane te noći mogao biti u Šajinima i poslije o tome pričati jer su se marčanski fašisti u danima oslobođenja predali borcima Jugoslavenske armije te su, u skladu s ratnim pravilima, bili kažnjeni.[77] Preživjeli su mještani često spominjali odgovornost lokalnih ljudi i sumještana za sam događaj, spominjući kako su surađivali s postrojbom koja je opkolila selo te naglašavali njihovo komuniciranje na čakavštini. Kao što je Marija Kolić navela, neki su Šajinci znali tko je ubio članovi njihove obitelji, no o tome se nije govorilo, šutjelo se, a šutnja se prenosila generacijski, na prvu, a potom i drugu generaciju potomaka.

Generacijsku su šutnju, makar unutar obitelji, neki mještani ipak odlučili prekinuti. Učinio je to Mario Pereša koji je prije smrti odlučio prekinuti ono što je cijeli život prešućivao – čija je odgovornost za zločin nad njegovom obitelji, odnosno tko je počinitelj – te je unuci Nensi Pereša Licul otkrio tko je to bio. „Među fašistima je bilo i domaćih izdajnika koji su te noći ubijali Šajince. Doznala sam i tko je ubio članove moje obitelji", kazuje Nensi Pereša Licul 2014., 70 godina nakon tragedije.[78] Međutim, šutnja je prekinuta samo unutar obitelji, a u javnome diskursu o samome događaju i dalje je ostala prisutna. Neimenovanje počinitelja, odnosno šutnja na koju se odlučio Mario Pereša i mnogi drugi Šajinci i Šajinke bila je neminovna kako bi spasili sebe i potomstvo od moguće osvete. Riječ je o već spomenutome zavjetu šutnje koji je u ratnim i poratnim godinama bio prisutan ne samo u istarskim mjestima već i puno šire, a u prilog njemu ide još nekoliko tvrdnji/sjećanja preživjelih mještana, poput Karla Pereše: „Nan se nikad ni reklo zašto se je pokolj desija. Nidan se o ten ni stija pominjati."[79]

Zavjet šutnje se s jedne strane, kao u slučaju Šajina, odnosio na počinitelje zločina, kolaboracioniste, no često se odnosio i na pobjedničku stranu, ratne heroje, koji su od strane države bili hvaljeni i uzdizani, a koji su zapravo

76 „Pokle toliko lit, reka mi je u oči jedan čovik z Marčane, sad je mrt: 'I ja san onu noć bija u Šajini!' A znaš da ni doša diliti bombone dici. Ja mu nisan stija niš." Izjava Ive Pekice, tada sedmogodišnjaka, preuzeta je s panoa u spomen-sobi u Šajinima.

77 Buršić, *Od ropstva do slobode*, 359.

78 Nensi Pereša Licul, unuka preživjeloga sudionika, Marija Pereše, u članku nastalom u povodu obilježavanja 70. obljetnice stradanja sela, kazala je: „Uvijek me je mučilo i mučit će me: ZAŠTO BAŠ MI? Ali sam mirnija. Među fašistima je bilo i domaćih izdajnika koji su te noći ubijali Šajince. Doznala sam i tko je ubio članove moje obitelji". Vidi: „Didova spomenica – vječiti spomen", *BG*, 38, travanj 2014., 10.

79 Izjavio je Karlo Pereša, tada sedmogodišnjak, a izjava je preuzeta s panoa u spomen-sobi u Šajinima.

bili zločinci.[80] I dok je više mještana naglašavalo odgovornost domaćih mještana, koji su osim u slučaju Kolića Ljuke ostali neimenovani, dvije mještanke odgovornoga za napad na Šajine smatraju upravo šajinskoga narodnoga heroja iz Drugoga svjetskog rata, Jakova Kolića Jurešu. Naime, Kata Matošić i Livia Brgić izjavile su da upravo njega smatraju krivcem i razlogom zašto su Šajine spalili u noći s 8. na 9. siječnja.[81] Je li to mišljenje i (dijela) drugih preživjelih mještana, koji su to prešutjeli i nikad javno iznijeli iz istoga razloga iz kojega nisu javno imenovali počinitelje, pitanje je koje ostaje bez odgovora.

Ovdje smo se dotaknuli samo određenih fragmenata i epizoda iz sjećanja preživjelih sudionika, stoga ćemo čitatelje usmjeriti na spomenutu Fištrovićevu knjižicu *Barbarizam u barbanskim Šajinima* koja sadrži dio tih sjećanja, kao i na *Barbanski glasnik*[82] u kojem je, u povodu obilježavanja godišnjice stradanja sela, objavljen dio u novije vrijeme zapisanih sjećanja. Na ovome je mjestu važno spomenuti i spomen-sobu[83] u društvenome domu u Šajinima, otvorenu u povodu obilježavanja 70. godišnjice stradanja sela te dokumentarne filmove *Nećemo bižati, nismo ninemu niš učinili*,[84] snimljen istom prigodom, a koji također sadrži isječke sjećanja dijela preživjelih mještana, i *Zemlja ognja*,[85] snimljen 2023. godine. Potonji film sadrži igrani prikaz svjedočanstva preživjeloga Đina Matošića.

„Sjećanje diktira, a povijest zapisuje", rekao je Pierre Nora te zaključio da su „povijesni događaji (…) sredstva kojima se sjećanje upisuje u povijest".[86] Sjećanje na kobnu siječanjsku noć Šajinci se trude ne zaboraviti, ponajprije redovitim obilježavanjem obljetnica samoga događaja, čiji su sudionici nerijetko bili i preživjeli mještani koji su tom prilikom kazivali svoja sjećanja. Komemoracije su često bile, i još uvijek jesu, medijski popraćene u vidu kraćih

80 Katja Hrobat Virloget navodi primjer slovenskoga narodnog heroja za kojega se znalo da je počinio puno zločina, no o tome se zbog straha nije govorilo. Međutim, kada mu je trebalo podići spomenik, mještani su se tome usprotivili, iako nisu rekli zašto. Drugi primjer koji navodi jest primjer Talijana nad kojima su počinjeni zločini od strane partizana, no o kojima su, budući da su ostali živjeti Jugoslaviji, šutjeli. Vidi: Hrobat Virloget, „What does Silence Tell?", 435-444.

81 Svoje su sjećanje kazivale za potrebe snimanja dokumentarca *Nećemo bižati, nismo niš ninemu učinili.*

82 Sjećanja preživjelih mještana mogu se pronaći u brojevima 7, 29, 31 i 46, a događaja se dotiču i brojevi 16, 37 i 38 *Barbanskog glasnika.*

83 Sadržaj spomen-sobe priredili su Denis Kontošić, Martina Pereša, Nensi Pereša Licul i Iva Kolić.

84 Dokumentarni film snimila je novinarka Nensi Pereša Licul, a uz nju su na projektu radili snimatelji Krešimir Miličević i Sandi Kurelić te montažer Robert Jedrejčić. Premijerno je emitiran na TV Istri i u Šajinima 9. siječnja 2014., prilikom obilježavanja 70. obljetnice stradanja sela.

85 Dokumentarni film snimljen je 2023. u produkciji Level 52 za HRT, redatelj filma je Mladen Đaković, a scenarist Toni Juričić. Dostupno na: https://hrtprikazuje.hrt.hr/hrt1/zemlja-ognja-10826955 (posljednji pristup: 6. lipnja 2025.).

86 Pierre Nora, „Između sjećanja i povijesti", 160.

novinskih članaka te gostovanja u radijskim i, puno rjeđe, televizijskim emisijama. Nadalje, u samome su selu tri mjesta posvećena žrtvama zločina – dva spomenika, stari (1950.) i novi (1984.), kao spomen-mjesta samoga događaja, ali i kao mjesta gdje se svi mogu pokloniti žrtvama te prethodno spomenuta spomen-soba (2014.) s izloženim sjećanjima, fotografijama i predmetima iz toga doba. Sjećanje na kobnu noć živi i kroz umjetničku i pisanu ostavštinu preživjelih mještana Šajina. Mirko Pekica 1944. nije imao ni punih godinu dana kada je Šajine zadesila spomenuta tragedija, a o njoj je progovorio kroz nekoliko pjesama (ciklus „Črni facoli" posvećen je Šajinima, a sastoji se od pjesama „Udovice", „Starice i sunce" i „Dvorina"), tiskanih u njegovoj jedinoj zbirci stihova *Tišina postojanja*[87] te je uspješan primjer suočavanja s prošlošću, kao što je to i monografija umjetničkih radova preživjelih mještana i njihovih potomaka pod naslovom *Zresli z vognja*[88] tiskana 2023., u povodu obilježavanja 80. obljetnice stradanja sela.

Mnoga je druga naselja tijekom Drugoga svjetskog rata zadesila slična sudbina, a s dva takva mjesta Šajinci održavaju kontakte. Riječ je o Lipi, s kojom su 1984. i pobratimljeni, te svega nekoliko kilometara udaljenim Bokordićima, koji su se iste noći, svega nekoliko sati kasnije, našli na meti iste postrojbe kao i Šajini, o čemu će više biti rečeno u recima koji slijede.

Napad na selo Bokordići

Kad starac umre, izgorjela je knjižnica!
Amadou Hampâté Bâ

Nedostatak izvora i kontradiktorne teorije što se zaista dogodilo 9. siječnja 1944. u selu Bokordići u središnjoj Istri do danas intrigiraju preživjele i njihove potomke. Motiv paljenja sela nikad nije potpuno utvrđen ili se barem nije javno saznao iz izvora dostupnih nakon Drugoga svjetskog rata. Premda je motiv za paljenje sela Šajini koje se dogodilo neposredno prije krvoprolića u Bokordićima poznat, nigdje dosad nije zabilježen konkretan razlog koji je naveo naciste i fašiste da zapale i drugo selo te večeri. Pretpo-

87 U obliku poezije o šajinskoj su tragediji pisali i drugi preživjeli mještani, od Marka-Ivana Pekice, preko Đina Matošića, Lucije Bakmaz Pekica i Lidije Pekica Belvedere do Nensi Pereša. Vidi: Mirko Pekica, *Tišina postojanja*, Zagreb 1970., Fištrović, *Barbarizam u barbanskim Šajinima*, 77-91.

88 Monografija sadrži umjetnička djela Nensi Pereša Licul, Đordana Pereše, Mirka Pekice, Elije Pekica Pagon i Marka-Ivana Pekice. Vidi: *Zresli z vognja*, ur. Marijeta Matijaš, Barban 2023.

stavlja se da je paljenje dvaju sela bilo povezano, no na koji točno način nagađa se već dugo. Nameće nam se stoga pitanje zbog čega su podrobnija istraživanja o tome izostala te jesu li imena takozvanih „domaćih izdajica" namjerno zataškana. Intervjuirani svjedoci sumnjaju da su sva imena bila dostupna pojedincima nakon rata, ali zbog određenih interesa nikad nisu podijeljena s javnošću.[89] Neki su ispitanici u intervjuima tvrdili da i sami znaju imena, ali da ih žele zadržati za sebe bez argumentiranoga razloga. Većinu podataka je prema navodima ispitanika istražio novinar David Mario Fištrović sedamdesetih godina 20. stoljeća, no njegovo istraživanje nikada nije objavljeno, a rezultati istraživanja nisu sačuvani.[90]

Budući da to istraživanje nije urodilo plodom, možemo reći da paljenje sela Bokordići nije detaljno istraženo, a spomenuto je već da je literatura o samome događaju vrlo skromna. U stručnoj se literaturi spominje vrlo kratko, najčešće kao dio šire priče o napadima nacista i fašista na istarska sela.[91] Nešto više moguće je saznati iz sekundarnih izvora poput novinskih članaka, posebice u *Glasu Istre*.[92] Najbogatiji izvori do kojih se danas može doći intervjui su s preživjelim stanovnicima sela. Ukupno devet intervjua izradili su povjesničari Igor Šaponja i Igor Jovanović za potrebe izložbe *Palež u sjećanjima* te redatelj Elvis Lenić za potrebe izrade kratkoga filma.[93] Film govori samo o napadu na Bokordiće, dok se izložba odnosila na sva stradala sela u Istri tijekom Drugoga svjetskog rata. Poslije je objavljen i katalog izložbe s odabranim svjedočanstvima i fotografijama stradalih.[94] Dodatnih pet intervjua sa stanovnicima sela Bokordići izradio je sam autor ovoga teksta (M. Pekica).

Što se točno dogodilo u selu Bokordići? Oko 2 sata ujutro, u noći s 8. na 9. siječnja 1944. pred selo je stigla naoružana skupina njemačkih i talijanskih vojnika s nekolicinom domaćih ljudi koji su s njima surađivali.[95]

89 Pod terminom „izdajice" misli se na mještane sela ili okolice koji su vojsku usmjerili prema selu zbog određenih razloga. Svjedoci iz videointervjua ih tako nazivaju i bez čvrstih argumenata ili dokaza izražavaju svoje tvrdnje.

90 Autor Marin Pekica razgovarao je s kćerima pokojnoga novinara te dobio na uvid njegova preostala istraživanja koja su ostala sačuvana.

91 Događaj je najbolje opisan u: Buršić, *Od ropstva do slobode*, 200.

92 *Glas Istre*, 6, 27. I. 1944., 1.

93 Napravljeno je osam intervjua koje je redatelj ukomponirao u kratki film *9. januar*, prikazan na 8. ETNOFILm Festivalu (Rovinj, Hrvatska) 2016., te ustupio autoru za potrebe ovoga istraživanja.

94 Željko Cetina i dr., *Palež u sjećanjima / Vžgano v spominih / Le memorie degli incendi*, katalog izložbe, Pula 2017.

95 Prema nekim izvorima napad se dogodio u 4 sata ujutro, vidi: Abram Maružin – Miho Rojnić, *Spomenici govore*, 471.

Takva je praksa bila uobičajena pri svim napadima, što potvrđuje i stručna literatura.[96] Stigli su kamionima koje su parkirali na maloj udaljenosti ispred sela. Neki očevici tvrde da su vojnici došli iz tri smjera (Svetvinčenat, Barban i Vodnjan) te opkolili cijelo selo. Radi lakšega kretanja vojnika ispaljene su svijetleće rakete kojih se stanovnici vrlo dobro sjećaju te ih opisuju riječima „kao da je sunce izašlo usred noći". Prve mete napada bile su kuće članova seoskoga NOO-a, ondje su pobili muškarce te zapalili imovinu. Dvojicu od njih, mladiće Martina Macana i Mihu Piljana – Grgantinog ubili su pred kućama, dok je nešto stariji Anton Macan koji je i prije rata bio predstavnik sela, završio u logoru iz kojega se nije vratio. Samo se jedan od odbornika čudom spasio, a radi se o Srećku Obrovcu koji je na katu kuće gasio požar te nekako prošao neprimjetan vojnicima. Potom su krenuli dalje po selu ubijajući i paleći kuće i druge objekte.[97]

Međutim, nisu zapaljene sve kuće nego samo određene, što je kasnije izazvalo sumnju da je netko morao točno pokazati čije kuće treba uništiti. Neki čak tvrde da je bila postavljena „bukaleta" (istarski vrč za vino) na zid do kuća u selu koje je trebalo zapaliti. Svjedočanstva su strašna, od pucanja po ljudima ispred i unutar kuće do žrtava živih spaljenih u slami. Potpuno je izgorjelo pet kuća i 12 štala, a 25 djece je ostalo bez svojih očeva. Te su noći smrtno stradala 22 muškaraca u dobi od 16 do 74 godine, a još ih je deset ukrcano na kamione koji su ih odvezli u pulski zatvor. Od navedene desetorice, čak ih je osam otpremljeno u logore, većinom Dachau, gdje nisu preživjeli.[98] Prema predaji drugih preživjelih Istrana koji su s njima dijelili sudbinu u logoru, neki su umrli od gladi s kilažom manjom od 30 kg.[99] Dvojica najmlađih, Anton Mišan i Anton Žufić – Flegar, obojica šesnaestogodišnjaci, koji su ostali u Puli na prisilnome radu za njemačku Organizaciju

96 Mario Mikolić, *Istra 1941.-1947.: godine velikih preokreta*, Zagreb 2003., 296.

97 Svi su navedeni podaci izrečeni u intervjuima stanovnika sela koji su u doba napada bili vrlo mladi. Moramo stoga napomenuti da su i sami priznali da neke podatke znaju iz prve ruke jer ih se sjećaju, dok su neke saznali poslije u razgovoru s ukućanima i susjedima.

98 Imena žrtva sastavljena su pomoću spomenika u selu te zapisa kojega je sastavio jedini koji je preživio rat, a ujedno i autorov djed Anton Žufić kojega su svi zvali Tone Flegar (1928. – 2004.).

99 Jedan se čovjek vratio nakon rata u obližnje selo i rekao da mu dovedu majku Ivana Žufića iz Bokordići koji je bio zajedno s njim u logoru Dachau. Taj je čovjek nekoliko dana nakon povratka kući umro od posljedica mučenja i izgladnjivanja u logoru, no uspio je makar prenijeti vijest o Ivanovoj smrti njegovoj majci. Bila je to slaba utjeha, no s druge strane mnogi nikad nisu ni saznali što se dogodilo s njihovim voljenima. U Arhivu Arolsen, čija je građa dostupna online, može se naći još podataka o toj osobi, rendgen kontrole iz logora koje ukazuju na loše tjelesno stanje, te datum smrti 11. travnja 1945., dan kad je oslobođen logor Buchenwald na sjeveru, te samo 18 dana prije oslobođenja logora Dachau. Navedeni poratni događaj prepričale su, po sjećanju drugih, sestra Ivana Žufića, Marija Žufić i njegova nećakinja, Marija Pekica. Online arhivski dokument dostupan je na stranici: https://collections.arolsen-archives.org/de/search/person/128652397?s=soffici&t=2114700&p=0 (posljednji pristup: 5. listopada 2024.).

Todt, igrom sudbine uspjeli su kasnije pobjeći i pridružiti se partizanima. Anton Mišan izgubio je život u partizanskim akcijama ujesen 1944. kod sela Pavićini. Od 30 muškaraca zatečenih u svojim kućama pri paljenju sela, samo se jedan vratio kući kada je rat završio.

Nesretnim stanovnicima sela Šajini i Bokordići koji su te noći ili ranije[100] stigli u pulski zatvor ujutro je zaprijetila nova opasnost, no ovoga puta ne od fašista i nacista nego od strane saveznika. Naime, baš je toga jutra oko 11 sati Pulu nadletjelo 109 američkih bombardera tipa *B-17 Flying Fortress* koji su u tri vala tijekom pola sata bombardirali grad, razorivši brojne građevine i ustanove s ciljem slabljenja središta fašista i nacista u Istri. Toga je jutra u Puli poginulo stotinu ljudi, među kojima tek 17 vojnika.[101] Bilo je to prvo od dvadesetak bombardiranja Pule u Drugome svjetskom ratu.

Tko su zapravo bile neposredne žrtve čija imena i danas stoje zapisana na spomeniku u selu Bokordići? Naime, spomenik sadrži imena svih žrtava iz sela koje su ubijene u Drugome svjetskom ratu od strane Nijemaca i Talijana pa je ukupna brojka 36. Od toga dvadeset i dvojica muškaraca koji su poginuli iste večeri, sedmorica koji su odvedeni u logore i iz njih se nisu vratili te spomenuti mladić koji je pobjegao, no poginuo ubrzo u partizanskoj borbi. Braća Anton i Martin Macan strijeljani su pri napadu na selo, kuća im je zapaljena, a treći brat, tada devetogodišnji Mario Macan jedva je na molbu majke spašen. Miho Piljan – Grgantin imao je tek dvadeset jednu godinu kada je te noći usnuo, umoran nakon teškoga rada u rudniku, pokraj žene Fume i kćeri Milke stare šest mjeseci. Nije dugo spavao, puškama i nogama razbili su vrata i iznijeli ga preko baladura (vanjskih stepenica na ulazu) iz kuće te upucali u dvorištu pred očima žene koja je ostala uz njega i držala ga u naručju dok nije izdahnuo. No, ni za oplakivanje nije bilo previše vremena jer je nesretna Fuma morala zaustaviti gašenje požara na kući. Kada je krenula gasiti požar, ugledala je vojnika kako podiže pušku prema njezinoj maloj kćeri koju je držala baka, dotrčala je vičući „Ča anko to brižno dite ćete mi ubiti?“ Vojnik se okrenuo i otišao, a ona je nastavila gasiti kuću.[102] Ubijeni su još Božo, Ivan i Miho Macan (Kirini), dok su braća Anton i Ivan Piljan zajedno s ocem Matom (Braićkini/Pićomatini) izgorjeli živi u fraški,

100 Naime, Mihu i Matu Kolića su nekoliko večeri ranije u pulski zatvor odveli fašisti. Vidi sjećanje Danice Bulić: „Sjećanje na šajinsku tragediju 9. siječnja 1944. god.“, 28.

101 Raul Marsetič, *I bombardamenti alleati su Pola 1944-1945*, Rovigno – Trieste 2004., 62-76; David Orlović, „Na današnji dan 1944. godine 109 američkih letećih tvrđava bombardiralo je Pulu: poginulo je više od stotinu stanovnika grada“, *Glas Istre*, Pula, 9. I. 2022.

102 Herman Buršić, *Od ropstva do slobode*, 201.

nakupljenom granju koje se koristilo za ognjišta i skupljalo u dvorištu, a koje su Nijemci zapalili. Sedamdesetogodišnji Adam Piljan, ili Stari Dam, kako su ga mještani zvali, navodno se hrvao s vojnicima na baladuru da bi zaustavio paljenje, no nije uspio. Ubijen je i bačen preko baladura. Ivan Matika iz zaseoka Fradelani kao mladić je radio kod obitelji Piljan (Durini) u Bokordićima i ondje proveo punih godinu dana s mlađim bratom. I danas se sjeća kako mu je gospodar Miho Piljan – Durinov spasio život. Štala u kojoj je spavao te je noći zapaljena dok je on bio na katu. Miho se probio kroz vatru da dođe do njega i spusti ga kroz bočni prozor. Doskočili su točno pred noge Nijemcima. Mladića su snažno odgurnuli, a gospodara Mihu pred njime upucali u potiljak. Preživjeli Mario Piljan – Brgičkin, koji je tada imao deset godina, u napadu je izgubio brata. U intervjuu kaže: „Ne znan kako je ona to preživjela brižna, ja san bija djeca, mlad, mi smo pokle trčali i hodali, pošli na pašu, tamo se igrali. Ali ona je plakala, skroz je plakala, suze su njoj tuda kapale, ja san bija š njon. I pitan je: Mama zašto plačeš? – Ma ne plačen kaže, ne plačen. Ja san sazna zašto je plakala… A otac je umra dvije godine prije nego je rat počeja. Kako je ona preživjela teške stvari… Ma ne samo ona, nego sve žene brižne tuda." U drugome intervjuu Marija Macan, koja je imala samo dvije godine, po pričama svojih bližnjih prenosi: „(…) brat je gorija u hiži, za svon hižon, mati je ušla Nijemcu kroz noge da ga spasi, a mene je drža tac, i kad je mati došla doli da je reka – Marija drži malu, mene te ubiti".[103] Ivan Macan je kao osmogodišnjak vidio mrtvoga oca kako leži te ga je pokušao podignuti ne znajući da je mrtav. Poginuli su još mnogi drugi, većina je strijeljana u dvorištu ili na ulazu u štale.

Na kamion za zatvor, prema pričanju preživjelih, prvoga su ukrcali Antona Macana, odbornika sela, za kojega u intervjuu njegove kćeri saznajemo da je u svojoj kući nekoliko noći ranije nahranio partizane, što prema njoj napadači niti itko drugi nikako nisu mogli znati. Na popisu putnika zatvorenika iz Trsta prema logorima tjedan dana nakon paljenja sela, točnije 16. siječnja 1944., nalazilo se ukupno sedam ljudi iz sela Bokordići i jedan koji se ondje zatekao zbog posla.[104] Preostala šestorica koja se nalaze na spomeniku su Anton Bulešić, Mate Južiga, Martin Macan, Ivan Mišan, Šime Obrovac

103 Citati su preuzeti iz videointervjua koji se nalaze u posjedu autora. Neki dijelovi intervjua objavljeni su u katalogu izložbe *Palež u sjećanjima / Vžgano v spominih / Le memorie degli incendi*, a neki su iskorišteni za već spomenuti kratki film *9. januar*.

104 Na popisu se nalazi Ivan Kliman iz sela Jurići, a među odvedenima je prema drugome izvoru bio Ivan Jurić uz kojega piše da je bio hlapac, odnosno sluga jednoj bogatijoj obitelji. Popis putnika se nalazi na poveznici: https://collections.arolsen-archives.org/en/document/130431657 (posljednji pristup: 15. rujna 2024.).

i Mate Piljan. Anton Bulešić je od strane nacista i fašista strijeljan u Žlinji, velikom ograđenom vrtu pored Kaštela Grimani-Morosini u Svetvinčentu gdje se prema riječima njegove kćeri slučajno našao. Mate Južiga se pridružio partizanima te stradao u akcijama na području Like, ostavivši kod kuće ženu i dvije kćeri, od kojih jedna i dalje živi u selu. Martin Macan se spominje i u literaturi. Navodi se da su ga Nijemci uhitili 22. studenoga 1943. u Vodnjanu gdje se našao po zadatku NOP-a. Nakon uhićenja odveden je u Dachau odakle se nije vratio. Šime Obrovac je također završio u koncentracijskome logoru, što saznajemo iz arhivskih izvora koji upućuju na njegov boravak u logoru Natzweiler-Struthof.[105] Mate Piljan je u vrijeme napada bio u Zagrebu i pomagao partizanskom zrakoplovstvu te je tek poslije saznao da su mu braća i otac na strašan način poginuli i izgorjeli kobne noći. Nikada se nije vratio u selo jer je od bolesti umro u Zagrebu 1946., a na Mirogoju se i danas nalazi njegov grob. Na spomeniku je krivo upisano da je umro 1945. godine.

Krajem rata su prema navodima intervjuiranih stradala još dvojica seljana i to od strane partizana, susjedi Josip Rojnić (rođ. 1886.) i Miho Piljan – Folovičkin (rođ. 1901.), no nije utvrđeno koji je bio razlog ni tko je točno za ta ubojstva kriv. Neki ispitanici tvrde da su navedena dvojica bili krivci za napad pa im se presudilo po kratkome postupku u duhu vremena, no nitko od ispitanika to nije htio reći dok je kamera bila upaljena, nego samo u neformalnome razgovoru. U župnome arhivu Svetvinčenta u knjizi Stanje duša (19. – 20. stoljeće) nalaze se pojedini uzroci smrti mještana sela Bokordići pa za neke od stradalih 9. siječnja 1944. piše „ucciso dai Tedeschi", odnosno ubijen od strane Nijemaca. U istome izvoru za Josipa Rojnića piše: „nestao u ratu 1944., uzet iz kuće noću".

Uzevši u obzir sve dostupne izvore, pa i nagađanja svjedoka, može se izdvojiti nekoliko motiva kao mogućih uzroka napada na selo Bokordići, no valja naglasiti da nepobitni uzrok nikada nije utvrđen. Najsnažniji motiv mogao bi biti povezanost seljana s NOP-om. Stanovnici sela ne poriču da je među njima bilo partizanskih aktivista i simpatizera NOB-a, mnogo ljudi je stoga pomagalo partizanima, nosilo im odjeću i namirnice pa ih čak puštalo da prespavaju u selu. Ako su fašisti ili nacisti na bilo koji način saznali za te aktivnosti, to je mogao biti dovoljan razlog da se paljenjem kuća kazni čitavo selo. Herman Buršić u svojoj knjizi također spominje da je na Žminjštinu krajem 1943. stigao Danijel Kovačević te postao lokalni politički

105 Online arhivski dokument na stranici: https://collections.arolsen-archives.org/de/search/topic/1-1-29-2_01012902-029-002?s=obrovaz (posljednji pristup: 15. rujna 2024.).

sekretar Kotarskoga komiteta KPH. On je, naime, prvi seoski NOO osnovao upravo u Bokordićima približno u to vrijeme, odnosno oko mjesec dana prije napada.[106] Nameće se pomisao da su i ta dva događaja možda mogla biti povezana. Nadalje, uzrok paljenja sela Šajini (otmica hrane sa zaprežnih kola) mogao je biti također povod za paljenje drugoga sela – Bokordići. U spomenutoj literaturi navodi se da su stanovnici sela Bokordići bili prisutni i smijali se kada su kola oteta, a gonič stoke pretučen.[107] Osim toga, neki su očevici ili pak njihovi potomci uvjereni da je bilo drugih motiva, poput svađe na željezničkoj stanici u Puli koja je rezultirala prijavom susjeda da pomažu partizanima, no ne zna se ima li istine u tome.

Vrlo je teško s preciznošću napisati što se zaista dogodilo u vrijeme napada na Bokordiće te kojim točno redoslijedom. U trenutku napada svi su mještani bili zaokupljeni opasnošću u vlastitome dvorištu pa nisu odmah mogli shvatiti tko je sve napadnut ni koliko je vojske uopće bilo u selu. Po odlasku vojnika fokus je bio na gašenju požara i zbrinjavanju preživjelih i mrtvih. Analiza samoga događaja nije do kraja rata ni mogla biti provedena, ali ni kasnije mještani zbog siromaštva nisu bili u mogućnosti pokretati ikakve istrage jer im se egzistencija zasnivala na teškome radu kako bi prehranili sebe i svoje najbliže. Strašne događaje u istarskim selima danas je moguće opisati i argumentirati isključivo slažući fragmente iz priča intervjuiranih svjedoka koji su tada bili maloljetni te se njihova priča djelomično temelji i na pričanjima starijih. Zabilježeni intervjui daju nam uvid u ljudske osjećaje koji se kod preživjelih nisu promijenili. Možda su zaboravili neki detalj, ali znaju kako su se osjećali kada se to dogodilo i taj im se osjećaj vratio kada god su o tome pričali. Ta nam svjedočanstva, iako ispričana desetljećima poslije, pružaju najdetaljniji uvid u fragmente samoga događaja, pomoću kojih pokušavamo izgraditi cjelokupnu povijesnu priču. Pri slušanju ispitanika neka su se sjećanja na tu noć činila vrlo živa te su bila prepričana na način kao da se radi o nečemu što se dogodilo jučer. Drugi se pak nisu mogli sjetiti detalja, pravdajući se da je to ipak bilo jako davno. Veliki broj ispitanika nije danas više živ pa se tim svjedočanstvima dodatno povećala vrijednost. Tek je nekolicina starijih ljudi koja se sjeća događaja još uvijek živa, a nakon njihove smrti, kao što aludira uvodni citat, izgorjet će i ta knjižnica.

106 Buršić, *Od ropstva do slobode*, 475.

107 Isto, 200.

Zaključak

Kako su djelovali ratni zločini na kolektivni memento malih istarskih ruralnih sredina? To su zločini koji su u takvim malim zajednicama imali značaj genocidnog procesa, što je značajno utjecalo na njihov gospodarski, društveni, ali i mentalni razvitak.[108]

Darko Dukovski

Događaj iz noći s 8. na 9. siječnja 1944. duboko se urezao u kolektivno sjećanje stanovnika Šajina i Bokordića te doista utjecao na njihov daljnji gospodarski, društveni i mentalni razvitak, a razlog leži upravo u uzrocima događaja te suočavanju s njima. Dok je uzrok napada na Šajine poznat, a leži u partizanskoj aktivnosti mještana, prvenstveno Jakova Kolića Jureše, u slučaju Bokordića postoji više mogućih uzroka koji zbog nedostatka izvora i šutnje samih žrtvi ostaju tek u sferi nagađanja. Međusobna blizina dvaju mjesta (oko 7 km) i činjenica da su oba napadnuta iste noći, jedno za drugim, daje naslutiti da su napadi povezani. U Šajinima je ubijano prvenstveno muško radno sposobno stanovništvo, no i žene i djeca, dok su u Bokordićima ubijani isključivo muškarci, a poznato je da su okupatori u oba sela surađivali s dijelom lokalnoga stanovništva. Izbjegavanje iznošenja konkretnih podataka vezanih za kobnu noć, osobito onih koji se odnose na sudionike događaja, odnosno suradnike okupatora, daje zaključiti da je riječ o lokalnim stanovnicima, čije su se obitelji zavjetom šutnje čitavoga sela nastojale zaštititi.

Zavjet šutnje se može pojaviti zbog napetih društveno-političkih odnosa, općega straha, nasilja i drugih razloga, a kolektivna šutnja može postati jezgra za izgradnju društvene zajednice.[109] Upravo se to dogodilo u selima Šajini i Bokordići, identitet je uvelike izgrađen na ratnim stradanjima, posebice 9. siječnja 1944. kada su sela zapaljena, ali se potpuna priča sa svim detaljima nikada nije smjela javno ispričati.

Suočavanje s prošlošću složeno je putovanje koje uključuje promišljanje, smirivanje i snagu. Možda ljudima ponekad nedostaje tih vrlina, pogotovo ako su pogođeni teškim traumatskim događajima. Ipak, prije ili poslije taj se proces dovrši, ali prije toga može otežati život većem broju genera-

108 Dukovski, *Rat i mir istarski*, 136.

109 Hrobat Virloget, „What does Silence Tell?“, 446.

cija. U slučaju Šajina i Bokordića možemo govoriti o djelomično uspješnom suočavanju s prošlošću. Premda postoje i danas u selima ljudi koji osjećaju antagonizam prema počiniteljima, pa čak i narodima kojima su oni pripadali, njihov je broj u manjem postotku, dok je većina pronašla svoj način suočavanja kroz godišnje komemoracije, pisanje pjesama, slikanje likovnih uradaka, izradu videozapisa ili tek razgovore s obitelji. Neki su potomci preživjelih danas čak spremni na pošalice, s obzirom da u selima danas postoje kuće za odmor u kojima često borave Nijemci i Talijani.[110] Nove generacije imaju nova sjećanja. Noseći se s našom prošlošću moralno i suosjećajno, možemo iskoristiti njezine lekcije za oblikovanje svjetlije budućnosti.

Sažetak

Nedostatak izvora i kontradiktorne teorije o tome što se zaista dogodilo u noći s 8. na 9. siječnja 1944. u istarskim selima Šajini i Bokordići do danas intrigiraju preživjele stanovnike sela i njihove potomke. Izvori i literatura svode se na nekoliko knjiga, časopisa i novinskih članaka koji tek sažeto opisuju ili samo spominju događaje. Najvažniji su izvor intervjui preživjelih stanovnika sela, no napravljeni su s povećim vremenskim odmakom. Opće je poznato da su paljenja sela bila odmazda za partizanske akcije, no postoje nedoumice oko konkretnoga motiva. Takva su stradanja u kolektivnoj memoriji stanovnika Šajina i Bokordića ostala kao najveća zamisliva tragedija koja se dogodila baš u njihovu selu. Suočavanje s takvom nesrećom otežano je činjenicom da za zločine nitko nikad nije službeno odgovarao. Dodatna istraga onemogućena je siromaštvom, ali i ukorijenjenim strahom samih stanovnika. S druge strane, sjećanje na taj događaj vrlo je živo kod pojedinaca i danas, više od osamdeset godina kasnije. Osim toga, kod manjega dijela preživjelih mještana i dalje postoji antagonizam prema počiniteljima i narodu kojem su pripadali, a uzrok možemo tražiti u dugogodišnjem neuspješnom procesu suočavanja s prošlošću, dok se drugi dio uspješno suočio s prošlošću, primjeri čega su pjesničko i umjetničko stvaralaštvo preživjelih mještana Šajina i njihovih potomaka.

La notte che si ricorda – Šajini e Bokordići 9 gennaio 1944

Riassunto

La mancanza di fonti e le teorie contraddittorie su ciò che accadde realmente nella notte tra l'8 e il 9 gennaio 1944 nei villaggi istriani di Šajini e Bokordići continuano ancora oggi a suscitare l'interesse degli abitanti sopravvissuti e dei loro

110 Potomak stradale obitelji u selu Bokordići je autoru (M. Pekica) ispričao da ima Nijemaca danas koji kao gosti dolaze u kuće za odmor i zapravo su vrlo zainteresirani za povijest, pa čak i kad se radi Drugom svjetskom ratu i nacističkim zločinima. Tako je i nastala šala koja kaže da su za vrijeme rata mještani govorili: *Tiho, Nijemci dolaze!*, a danas kažu slično: *Tiho, Nijemci spavaju!* no u potpuno različitom kontekstu i drugom duhu vremena.

discendenti. Le fonti e la bibliografia si riducono a pochi libri, riviste e articoli di giornale che descrivono gli eventi in modo sintetico o menzionandoli appena. Le fonti più importanti sono le interviste ai sopravvissuti, che però sono state realizzate con un notevole distacco temporale dagli eventi accaduti. È risaputo che gli incendi dei due villaggi furono una rappresaglia per le azioni partigiane, ma rimane ancora sempre sconosciuto il motivo concreto. Queste tragedie sono rimaste impresse nella memoria collettiva degli abitanti di Šajini e Bokordići come la più grande tragedia possibile immaginabile, che ha colpito proprio i loro villaggi. L'elaborazione di una simile tragedia è resa ardua dal fatto che nessuno abbia mai risposto ufficialmente dei crimini commessi. Ulteriori indagini sono ostacolate dalle scarse capacità economiche, ma anche dalla paura radicata negli abitanti stessi. Tuttavia, il ricordo di quell'evento è ancora molto vivo in alcuni abitanti, a più di ottant'anni di distanza dagli avvenimenti. Inoltre, in una parte dei sopravvissuti persiste tuttora l'antagonismo verso i responsabili del disastro e del loro popolo; la causa può essere ricercata in un lungo e infruttuoso processo di confronto con il passato, a differenza di una parte degli abitanti che è riuscita ad affrontarlo con successo, come dimostrano le opere poetiche e artistiche dei sopravvissuti di Šajini e dei loro discendenti.

A Night to Remember – Šajini and Bokordići, 9 January 1944

Summary

The lack of sources and contradictory theories about what truly happened on the night of 8–9 January 1944 in the Istrian villages of Šajini and Bokordići still intrigues the surviving residents and their descendants. The available sources and literature are limited to a small number of books, journals, and newspaper articles that only briefly describe or merely mention the events. The most important sources are interviews with surviving villagers, although these were conducted with a considerable time gap after the events. It is generally known that the burning of the villages was retaliation for partisan actions, but doubts remain regarding a specific motive behind the attack. In the collective memory of the inhabitants, these events remain the greatest tragedy ever to befall the communities of Šajini and Bokordići. Coming to terms with such a tragedy has been further complicated by the fact that no one has ever been officially held accountable for these crimes. Further research has been hindered by poverty and the residents' deeply rooted fear. On the other hand, the memory of the event is still alive among some individuals even today, more than eighty years later. In addition, a smaller group of surviving residents still harbours resentment against the perpetrators and the nation to which they belonged. This may be linked to a long and unsuccessful process of confronting the past. Others, however, have dealt with the past more successfully, as reflected in the poetic and artistic works of surviving residents of Šajini and their descendants.

Prilog 1. – Popis stradalih u Šajinima 9. siječnja 1944.

Anđelo Bergan (rođ. 1915.)
Miho Bilić (rođ. 1931.)
Mirko Bilić (rođ. 1910.)
Bruno Blarežina (rođ. 1925.)
Ivan Blarežina (rođ. 1874.)
Jakov Blarežina (rođ. 1904.)
Blaž Borula (rođ. 1895.)
Fuma Borula (rođ. 1904.)
Vazmoslav Brgić (rođ. 1880.)
Anton Bulić (rođ. 1907.)
Miho Bužleta (rođ. 1894.)
Anton Duplić (rođ. 1926.)
Frane/Franjo Duplić (rođ. 1873.)
Martin Duplić (rođ. 1917.)
Božo Glavaš (rođ. 1924.)
Drago Glavaš (rođ. 1877.)
Martin Glavaš (rođ. 1895.)
Martin Glavaš (rođ. 1924.)
Anton Kolić (rođ. 1909.)
Ivan Kolić (rođ. 1876.)
Ivan Kolić (rođ. 1899.)
Ivan Kolić (rođ. 1922.)
Jakov Kolić (rođ. 1921.)
Josip Kolić (rođ. 1931.)
Jure Kolić (rođ. 1924.)
Marija Kolić (rođ. 1911.)
Marko Kolić (rođ. 1923.)
Martin Kolić (rođ. 1861.)
Martin Kolić (rođ. 1910.)
Miho Kolić (rođ. 1906.)
Pave/Pavle Kolić (rođ. 1903.)
Ruža/Roža Kolić (rođ. 1935.)
Bože/Božo Matošić (rođ. 1898.)
Foška Matošić (rođ. 1870.)
Kata Matošić (rođ. 1917.)
Mate Matošić (rođ. 1906.)
Ana Pekica (rođ. 1882.)
Fuma Pekica (rođ. 1922.)
Ive/Ivan Pekica (rođ. 1866.)
Ivan Pekica (rođ. 1902.)
Luca Pekica (rođ. 1900.)
Mate Pekica (rođ. 1910.)
Pave Pekica (rođ. 1913.)
Jakov Pereša (rođ. 1924.)
Jakov Pereša (rođ. 1927.)
Jakov Pereša (rođ. 1904.)
Martin/Karlo Pereša (rođ. 1908.)
Božo Žnjidar (rođ. 1920.)
Josip Žnjidar (rođ. 1924.)

Prilog 2. – Popis stradalih u Bokordićima 9. siječnja 1944.

A) Ubijeni

Anton Bulešić – Županić (rođ. 1870.)
Josip Jelenić (rođ. 1902.)
Bože Macan (rođ. 1885.)
Ivan Macan (rođ. 1894.)
Miho Macan (rođ. 1908.)
Martin Macan (rođ. 1926.)
Anton Macan (rođ. 1921.)
Alojz (Điđi) Mišan (rođ. 1912.)
Valerio Mišan (rođ. 1924.)
Mate Mišan (rođ. 1881.)
Anton Mišan (rođ. 1927.)
Anton Mišan (rođ. 1879.)
Ivan Mišan (rođ. 1926.)
Adam Piljan (rođ. 1875.)
Anton Piljan – Brgičkin (rođ. 1927.)
Mate Piljan (rođ. 1875.)
Anton Piljan (rođ. 1922.)
Ivan Piljan (rođ. 1923.)
Miho Piljan – Grgantin (rođ. 1922.)
Miho Piljan – Durinov (rođ. 1880.)
Modesto Piljan – Durinov (rođ. 1912.)
Anton Žufić – Flegar (rođ. 1887.)

B) Odvezeni u logore

Ivan Kliman (rođ. 1907.)[111]
Anton Macan (rođ. 1898.)
Anton Mišan (rođ. 1904.)
Ivan Mišan (rođ. 1917.)
Petar Obrovac (rođ. 1906.)
Jakov Pustijanac (rođ. 1910.)
Josip Pustijanac (rođ. 1919.)
Ivan Žufić – Flegar (rođ. 1925.)

111 U rukopisu se spominje kao Ivan Jurić – hlapac, no radi o Ivanu Klimanu iz sela Jurići koji se nalazi na popisu deportiranih za Dachau među osmoricom iz sela Bokordići. On je radio kao pomoćni radnik (hlapac, šegrt) kod obitelji Pustijanac te se našao među odvezenima.